

La Eldorado de liberpensado? Latin-Ameriko kiel strategia celo de la Internacia Federacio de Libera Penso (1880-1914)

Dévirig Mollès

Doktoro pri Historio, Universitato de Strasburgo, Francio. Direktoro de la Arkivo de la Granda Logia Argentino.

Retpoŝto: devrigmolles@gmail.com

Ricevita dato: 3-a de novembro 2014 - Akceptata dato: 1-a de majo 2015

Ŝlosilvortoj

Liberpenso, antiklerikalismo, framasonismo, Eŭropo, Ameriko

Ŝlosilvortoj

Liberpenso, antiklerikalismo, framasonismo, Eŭropo, Ameriko

Resumo

Ĉi tiu artikolo montras ke, por la Internacia Federacio de Libera Penso, Latin-Ameriko estis strategia celo. Argentino kaj Brazilo estis la pontoj de tiu deplojo. Iuj framasonaj retoj estis la platformo, la socia subteno de ĉi tiu operacio. La 11-a Internacia Kongreso de Libera Penso, en 1904, markis turnopunkton provokante amasan mobilizadon, plilarĝigante sian programon kaj ĝian doktrinon, kaj integrigante en senprecedenca maniero Latin-Ameriko, reprezentita de Argentino, kaj precipe de Manuel B. Ugarte. Temas do pri antaŭstudo celita pruvi la intereson profundigi ĉi tiun malmulte konatan dimension de la kulturhistorio de la nuntempaj internaciaj rilatoj.

Abstraktaĵo

Ĉi tiu artikolo montras ke, por la Internacia Liberpenso-Federacio, Latin-Ameriko estis strategia celo. Argentino kaj Brazilo estis la pontoj de tiu deplojo. Iuj framasonaj retoj estis la platformo, la socia subteno de ĉi tiu operacio. La 11-a liberpenso internacia kongreso, en 1904, markis ĉarniro provokante amasan mobilizadon, plilarĝigante ĝian programon kaj ĝian doktrinon, kaj integrigante en nova maniero Latin-Amerikon, reprezentitan de la Argentino, precipe de Manuel B. Ugarte. Temas do pri antaŭstudo celita pruvi la intereson profundigi ĉi tiun malmulte konatan dimension de la kulturhistorio de la nuntempaj internaciaj rilatoj.

Enkonduko

La Internacia Federacio de Libera Penso estis fondita la 29-an de aŭgusto 1880 en Bruselo de belgoj, francoj, angloj, germanoj, italoj, svisoj kaj usonanoj. Ĉi tiu "universala raciisma federacio" volis iĝi "la plej potenca morala forto en la mondo". Ĝia celo estis "faciligi la propagandon de raciismaj ideoj per kompreno inter ĉiuj tiuj kiuj

kredas necesa liberigi la homaron de religiaj antaŭjuĝoj kaj certigi liberecon de konscienco .

. Komence, ĝi organizus "ligojn de solidareco inter liberpensuloj" poste, iom post iom, generus "grandegan movadon de intelekta kaj socia emancipiĝo, liberigante ĉiujn Popolojn [...] de Dogmoj kaj Eklezioj". Por plenumi tiun ĉi taskon, ĝi apogus sur internaciaj kongresoj kaj sur centra komitato respekta al la "absoluta aŭtonomio" de la aliĝintaj societoj:

"ĉiuj Landaj Asocioj kaj Federacioj de Liberpensuloj, Framasonaj Logioj, Popularaj Universitatoj, Liberaj Religiaj Komunumoj, Societoj de Etika Kulturo, Societoj de Libera Historia, Filozofia kaj Religia Kritiko, Rondoj de Politika kaj Socia Fako, pozitivismaj socioj, kremaciaj societoj, antiklerikalaj studentaj socioj. , laikaj junularaj grupoj, liberalaj, respublikanaj, kaj socialismaj komisionoj.

2.

Ĉi tiu internacia civila organizo restas malmulte studita. Lastatempe ĝi vekis la intereson de iuj specialistoj pri framasonismo³ . Ĉi tiu artikolo ne pretendas sintezi la totalan trajektorion. Pli modeste, li limigas sin esplori du demandojn: krom Okcidenta Eŭropo, ĉu Latin-Ameriko estis ĝia strategia celo, ĝia privilegia kampo de ekspansio? Ĉu framasonaj retoj estis ĝia internacia saltotabulo, ĝia ponto ?

Kvar indikiloj

Kvar indikiloj konfirmas ĉi tiun hipotezon. Unue, laŭ la percepto de siaj gvidantoj, la Internacia Federacio de Libera Penso havis malmulte da ŝanco disvolviĝi en la kolonia mondo (Azio, Afriko, Oceanio) kaj en Orienta Eŭropo. La fontoj konsultitaj elvokis subevoluintajn civilajn sociojn, subpremitajn de tiranaj kaj obskurantismaj politikaj kaj religiaj potencoj. Ili do povis, en la plej bona okazo, organizi sin kaŝe nur per kelkaj revoluciaj komitatoj (kaze de Rusio) aŭ sekretaj framasonaj loĝioj (en Pollando).

¹ Internacia Federacio de Libera Penso, "Statutoj", en Aktoj de la Kongreso de Romo (20-a de septembro 1904), Oficiala Raporto, 1o eld.: Gento, Kooperativa Societo "Volsksdrukkerrij", 1905 (Parizo: Éditions Théolib – Institut d' Studies). kaj Esplorado pri Libera Penso, 2004), 437-440.

² Francisco Gicca, red., Álbum biográfico de los libre pensadores de la República argentina, en el primer Centenario de su Independencia (Bonaero: El Progreso, Periódico racionalista - Imprenta Otto Rosoli, 1910), 20-25.

³ Ekzemple Jeffrey Tyssens, "Transnational Seculars: Belgium as an International Forum for Freethinkers and Freemasons in the Belle Epoque", Revue Belge de Philologie et d'Histoire - Belgisch Tijdschrift Voor Filologie, en Geschiedenis XC, nr. 4 (2012): 1353-1372. Dévrig Mollès, "Atlantika Triangulo kaj Latina Triangulo: Latin-Ameriko kaj la Framasona Mond-Sistemo (1717-1921) (Elementoj por Historio de Internaciaj Publikaj Opinioj)" (PhD-tezo en nuntempa historio, Universitato de Strasburgo, 2012), 275- 421, (ĉap. 3: "La internacia liberpensa movado, Framasonaj retoj kaj Latin-Ameriko, 1880-1914").

En aliaj okazoj superregis fanatikeco kaj maltoleremo (protestanta aŭ katolika): tiel estis ekzemple ĉe iuj britaj kolonioj (precipe Irlando, Aŭstralio, Sudafriko)⁴. Resume, ekestis demando: krom Okcidenta Eŭropo kaj Usono, kia internacia projekcio por la Internacio de Libera Penso?

Tri aliaj indikiloj sugestas, ke de la komenco Latin-Ameriko vekis ĉiujn esperojn. Jam en 1883, la Internacia Federacio kreis gazetan organon en la hispana, eldonita en Madrido kaj direktita ankaŭ al Ibera Ameriko: *Las Dominicales, Periódico librepensador, Órgano de la Federación Internacional de Librepensadores en España, Portugal y América ibera* (1883-1909)⁵. Inter 1880 kaj 1914, la periodo de sia pinto, tiu Internacia Federacio organizis dek ses kongresojn en Parizo (1880), Londono (1882), Amsterdamo (1883), Antverpeno (1885), Londono (1887), Parizo (1889), Madrido (1892), Bruselo (1895), Parizo (1900), Ĝenevo (1902), Romo (1904), Parizo (1905), Bonaero (1906), Prago (1907), Bruselo (1910), Munkeno (1912)⁶. Kiel ni povas vidi, Eŭropo estis ĝia epicentro; tamen, ĉu la ĉeesto de Bonaero en tiu ĉi listo ne signalas la pinton de transatlantika glacimonto? Krome, la *Álbum biográfico de los librepensadores* publikigita en 1910 en Bonaero elstarigis centran fakton: la Internacia Federacio esperis profiti de framasonaj retoj por establi siajn filiojn en Latin-Ameriko; dotita per pluraj "Superaj Koncilioj kaj tre multnombraj logioj", la latinamerika framasonismo gvidis "klare antiklerikalan laboron kaj ĝenerale ne kaŝis ĝin"⁷. La agadplano do ŝajnis preta: kiaj estis la rezultoj?

Latin-Ameriko kaj la internaciaj kongresoj de Madrido kaj Ĝenevo (1892-1902)

Necesas unua enketo: kion rivelas la fontoj pri latinamerika partopreno en la internaciaj kongresoj de Madrido (1892) poste Ĝenevo (1902)?

En 1892, Madrido – unu el la ĉefaj ĉefurboj de la hispanida mondo – gastigis la 7-an Internacian Kongreson de Libera Penso. Rapida legado de *Dominicales del Libre Pensamiento* – la hispanlingva semajnjurnalo de la Internacia Federacio – malkaŝas fortan framasonan ĉeeston: almenaŭ 112 loĝioj, 2 trianguloj kaj 2 ĉapitroj *Rose-Croix* pruntis sian moralan kaj materialan subtenon. Por Eŭropo, ekzistas almenaŭ kvin regionaj Grand Lodges en Hispanio (Alava, Almerio, Monforte de Lemos, Zaragozo, Malago), la Grandoj

⁴ Vidu ekzemple Gicca, *Álbum* (242-250: "Rusio", "Estados balticos", "Polonia"; 214: "Aŭstralio"; 265ss: "Transvalo"; pp. 201ss.: "Kanado").

⁵ *Las Dominicales, Periódico librepensador, Órgano de la Federación Internacional de Librepensadores en España, Portugal y América ibera* (Madrid, 1883 [citado el 2 de abril de 2015]): havebla ĉe <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/>

⁶ Vidu la analizon kaj la fontojn cititajn en Mollès, "Triangle atlantique", 1099-1109 (apendico 2, dokumentoj 1 ĝis 5: "La multobligo de internaciaj kongresoj dum la 19-a jarcento: elementoj por censo").

⁷ Gicca, *Albumo*, 274.

Orientoj de Francio kaj Portugalio kaj Kadosh-Konsilio de Napolo. Por Latin-Ameriko, La Dominicales registris la subtenon de la Supremo Consejo & Gran Oriente de Venezuela, la Gran Dieta Simbólica de la Usono de Meksiko, la Kadosh-Konsilio "Porfirio Díaz n°1" de Meksiko, tridek kvin loĝioj meksikaj barakoj, naŭ kubaj loĝioj, sep argentinaj loĝioj, tri puertorikaj loĝioj kaj unu loĝio por ĉiu el la sekvaj landoj: Urugvajo, Kolombio, Peruo, Dominika Respubliko⁸.

En 1902⁹ en la Internacia Kongreso de Ĝenevo, tiu partopreno akre malkreskis: unua enketo farita el la Dominikaloj nur permesas konstati, apriorie, ke la subteno de la Gran Logia Independiente de Kubo kaj tiu de du loĝioj de la Argentina Nordo. -Okcidento, Luz kaj Nueva Hiram (Mendoza). Al tio oni devas aldoni relative malfortan respondon de la hispana, itala kaj franca loĝioj. Restus pridubi la 8-an Kongreson de Bruselo (1895) kaj la 9-an Kongreson de Parizo (1900). Kiel ĝi staras, ĉi tiu enketo - certe indika - sugestas, ke la ligiloj inter Latin-Ameriko kaj la Internacia Federacio de Libera Penso restis, dum la 1890-aj jaroj, tre lozaj kaj malstabilaj, inkluzive sur la framasona nivelo. Meksiko sole disponigis la plejparton de moralaj membrecoj de la subkontinento en 1892, sekvita preskaŭ anekdote fare de kelkaj barakoj de Kubo, Argentino, Urugvajo, Kolombio, Peruo kaj la Dominika Respubliko. Ĉio ĉi subteno ŝajnas estinti nur epistola, sen praktika efiko. Distanco, kostoj kaj vojaĝtempoj facile klarigas tion. Tamen, tendenco formiĝis: iom post iom, la alvoko por la federacio de la liberpensuloj de la mondo disvastiĝis de Eŭropo al Ameriko, elsendita precipe de certaj framasonaj retoj.

Latin-Ameriko kaj la Kongreso de Romo (1904)

Ĉu la Kongreso de Romo, okazinta en 1904, markis strategian turnpunkton? Inter la kongresoj, kiujn la Internacia Federacio organizis ĝis 1912, la 11-a Kongreso en Romo (19-21 septembro 1904) ŝajnas esti decida ne nur pro la amasa mobilizado, kiun ĝi estigis, sed ankaŭ pro sia graveco sur la programa plano pri la unuflanke, kaj la forta latinamerika partopreno, kiun ĝi vekis aliflanke.

Strategia kongreso La

kongreso de 1904 estis simbole tre forta ago. La momento ne estis elektita hazarde. Oni festis duoblan datrevenon: tiu de la batalo de Valmy (la 20-an de septembro 1792), dum kiu la Franca Revolucio triumfis super la kontraŭrevolucia koalicio de eŭropaj monarkioj (gvidita ĉi-kaze de

⁸ Analizo bazita sur Las Dominicales, 1891-1892.

⁹ Analizo bazita sur Las Dominicales, 1902.

Prusio) ; kaj la datreveno de la Kapto de Romo (20-an de septembro 1870), kiu permesis la aneksadon de la urbo al la Regno de Italio, ĉesigante la ekziston de la Papa Ŝtato, la tempan potencon de la Papoj kaj permesante la nacian unuiĝon de Italio¹⁰. La 20-an de septembro 1904, manifestacio organizita antaŭ la Porta Pia kunigis, laŭ certaj partiaj fontoj, proksimume 30 000 homojn inter kiuj estis deplojitaj multaj framasonaj standardoj.

La Kongreso iris en procesio al la Porta Pía, tra kiu la italaj trupoj, la 20-an de septembro 1870, eniris papan Romon [...] La manifestacio, konsistanta el pli ol dudek mil civitanoj, estas grandioza en forto kaj trankvilo. Ĉefe de la procesio estas muzika societo, formita de eks-garibalanoj [...] La standardo, kiu malfermas la procesion, estas la nigra standardo de la politikaj kaptitoj de la pontifika registaro, ĉirkaŭ kiu grupiĝas la multaj standardoj de framasonaj loĝioj kaj societoj popularaj. Ni rimarkas ankaŭ la ruĝajn flagojn de la Federacio de Bretonio kaj la Unio de Revoluciaj Grupoj de Sejno [...] La procesio sekvas sian itineron, dum la bandoj ludas alterne La Marseillaise, la Himno de Garibaldi kaj La Himno de la Laboristoj. La delegitoj kaj la homamaso kantas L'Internationale. Estas duono post la deknua kiam la procesio alvenas al Porta Pia. Grandega homamaso, taksita je 30 000 homoj, baldaŭ ĉirkaŭas la platformon starigitan kontraŭ la muro, tra kiu la italaj trupoj eniris¹¹.

La internaciaj delegacioj estis tre multaj. Fontoj malsamas pri la preciza nombro de delegitoj, inter 4000 (laŭ la direktoro de la Dominicales, Fernando Lozano Montes) kaj 1149 (laŭ la aktoj de la kongreso). Multaj delegitoj ĉiu reprezentis plurajn grupojn. Entute, la 11-a Internacia Kongreso de Libera Penso kunigis, kontraŭ Vatikano, la reprezentantojn de 27 naciaj komitatoj kiuj reprezentis la kondiĉojn de la apelacio eligita de la Internacia Federacio de Libera Penso:

La Nacia Asocio de Liberpensuloj de Francio, ĉiuj Liberpensaj Societoj, Framasonaj Logioj, Universitatoj kaj ĉiuj edukaj institucioj, Popolaj Universitatoj, Liberaj Religiaj Komunumoj, Etikkulturaj societoj, politikaj kaj socistudaj rondoj, pozitivismaj societoj, kremaciaj societoj, antiklerikalaj studentaj societoj, laikaj junularoj, laikaj edukaj ligoj, liberalaj, respublikanoj kaj

¹⁰ La kapto de Romo, la 20-an de septembro 1870, kaŭzis la aneksadon de la grandurbo al la Regno de Italio kaj la dekretan ĉesantan la ekziston de la Papa Ŝtato kaj la tempan potencon de la Papoj, kio ekigis la polemikon konatan kiel la "Romia demando". (kiu estus solvita nur kun la subskribo de la Lateranaj Paktoj konkluditaj inter la itala registaro kaj la Vatikano en 1929).

¹¹ El la Agoj de la Kongreso de Romo: "La popola manifestacio ĉe la breĉo de Porta Pía", en Agoj de la Kongreso de Romo (20-a de septembro 1904), , 104-7.

socialistoj, unuvorte, ĉiuj estaĵoj kaj individuoj, kiuj [...] defendas la principon de libereco de konscienco¹².

La Roma Kongreso ankaŭ markis turnopunkton sur la teoria kaj programa nivelo. Nature, la tradicia kerno de la antiklerikala kulturo restis fundamenta. La tagordo estis studi

la ĉefaj demandoj, kiuj nuntempe interesas la homaron: Religia dogmo kontraŭ scienco; Ŝtataj rilatoj kun la Eklezioj; La organizado kaj propagando de la libera penso¹³.

Transirante ĉi tiun kutiman tagordon, la delegitoj ja unuanime aprobis deklaron, kiu difinis liberecon kiel "laika, demokrata kaj socia". Tiu ĉi deklaro estis prezentita la 22-an de septembro 1904 fare de Ferdinand Buisson.

Franca, liberala protestanta, filozofia diplomita, radikal-socialisma gvidanto, plenumanto de la Granda Oriento de Francio, plenumanto de la respublika ŝtato, li tiam prezidis la parlamentan komisionon kreitan en 1903 por prepari la disiĝon inter la franca ŝtato kaj la Eklezioj. Ferdinand Buisson reprezentis generacion, kiu retenis de Protestantismo "ne sen longe batali ĝin kelkfoje, la principon de libera ekzameno [...] libera ekzameno kiel metodo, socia justeco kiel fino" ¹⁴. Laŭ la kondiĉoj de ĉi tiu deklaro, la homa racio kaj la libera ekzameno estis de nun tradukitaj en "la integran sekularecon de la Ŝtato", esenca por la "progreso de la publika konscienco" kaj nedisigebla de la postulo de "socia justeco":

Alivorte, la libera penso estas sekulara, demokrata kaj socia, tio estas, ke ĝi malakceptas - en la nomo de la digno de la homa persono - tiun ĉi trioblan subpremon: la perforta potenco de la aŭtoritato en la religiaj aferoj; politika privilegio kaj ekonomia kapitalo.

---

¹² "Congreso del libre pensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", Las Dominicales (enero 8, 1904, 150 eldono), 1.

¹³ Internacia Federacio, "Congreso del libre pensamiento de Roma", 1.

¹⁴ Pierre-Yves Ruff, "Antaŭparolo: Liberpensulo kaj spiritisto: heredaĵo, projekto por la mondo", en Aktoj de la Kongreso de Romo.

¹⁵ Ferdinand Buisson kaj Marcelin Berthelot, Kongreso de Romo. 1: Letero de Berthelot al la Kongreso de Romo; 2: Deklaro de principoj prezentita de s-ro Ferdinand Buisson, honora direktoro de bazinstruado, profesoro en la Universitato de Parizo, deputito por Parizo, prezidanto de la Nacia Asocio de Liberpensuloj de Francio (Parizo: Association Nationale des Free Thinkers of France - Librairie de La Raison, 1904); "Declaración de principios presentada por M. Ferdinand Buisson, y votada por unanimidad en el Congreso de Roma", Las Dominicales n°190, la 14-an de oktobro 1904.

Eŭro-Amerika Kongreso La

graveco de la 11-a Kongreso de la Internacia Federacio de la Libera Penso finfine klarigeblas per la aktiva rolo, kiun tie ludis unuafoje latin-amerikanoj.

Eŭropaj organizantoj Por

Eŭropo, la listo de organizaj komitatoj inkludis Germanion, Anglion, Belgion, Hispanion, Francion, Italion kaj Svislandon¹⁶. Ĉiu el tiuj komisionoj estis gvidita fare de politikaj, sciencaj kaj kulturaj personecoj. La itala komitato profitis de la aktiva kunkulpeco de la Ministro de Publika Instruado, kiu disponigis la amfiteatron de la Collegio Romano¹⁷. La malferman paroladon faris Giuseppe Sergi (1841-1936), konsiderata la patro de la itala antropologio kaj la fondinto de la eksperimenta psikologio (li prezidis la 3-an Internacian Kongreson de Psikologio en Romo en 1905); profesoro ĉe la Universitatoj de Bologna kaj Romo, lia influo firmiĝis komence de la 20-a jarcento; li estis konata pro sia kontraŭstaro al la teorioj de la supereco de la "arja raso" kaj lia teorio pri la spirita unueco de la "latina raso"¹⁸. Lia parolado emfazis intelektan emancipiĝon kaj la pacan solvon de internaciaj konfliktoj. La itala komitato ankaŭ inkluzivis, inter aliaj, Roberto Ardigó (1828-1920), renegata seminariisto, pozitivisma filozofo kaj profesoro ĉe la Universitato de Padovo; César Lombroso (1835-1909) pozitivisma krimologo; Napoleona Collajani, deputito kaj profesoro ĉe la Universitato de Napolo; Andrea Costa, tiam socialisma deputito, eksmilitanta anarkiisto kun profesoro ĉe la Universitato de Torino²¹ Errico Malatesta kaj Carlo Cafiero ene de la Ĵurasa Federacio (1870-188022), konsiderata kiel unu el la fondintoj de la Partito socialista italiano.

La franca socio estis bone reprezentita en Romo en 1904²³. Estas multaj virinoj, kiel Suzanne Pelloutier (membro de la Internacia Komitato kaj eble parenca al sindikatisto Fernand Pelloutier?) kaj Marie Pognon (prezidanto de la Franca Ligo por la Rajtoj de Virinoj).²⁴ Ni rimarkas ankaŭ la nomojn de intelektuloj kaj sciencistoj ligitaj al la servo de la Ŝtato kaj al edukado, kiel Marcelin Berthelot, kemiisto.

¹⁶ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

¹⁷ Vidu la rakonton de Pablo Barrenechea, "La acción liberal a principios del siglo", *Liberalis: Idea-Acción* n°4 (Bonaero, novembro 1949), 55-58.

¹⁸ Vidu Gilles Boetsch kaj Jean-Noël Ferrié, "Giuseppe Sergi and The Mediterranean Race", *Rivista Di Antropologia* 72 (1994); Aaron Gillette, *Racial Theories in Fascist Italy* (Londono: Routledge, 2001), 24-30.

¹⁹ Laŭ la atestaĵo de Barrenechea, "La acción liberal a principios del siglo."

²⁰ Pri lia vivo, vidu unue Joseph McCabe, *A Biographical Dictionary of Modern Rationalists* (Londono: Watts & Co., 1920), 26-27.

²¹ Pri ĉi tiu tre polemika aŭtoro, vidu por komenci McCabe, *A Biographical Dictionary*, 455.

²² James Guillaume, *La Internacio. Dokumentoj kaj Memoroj* (Parizo: Eldonoj Lebovici, 1985).

²³ El "Congreso del Libre Pensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

²⁴ Pri ĉi tiuj virinoj, feminismaj aktivuloj kaj liberpensuloj, vidu la notojn de María Dolores Ramos Palomo kaj María T. Vera, "El Congreso universal de librepensadores de Ginebra (1902): Una aportación a la historia del pensamiento igualitario," *Baética: Estudios de Arte . . Geografía E Historia* 20 (1998): 469-481.

majoro de la moderna tempo, sekretario de la Akademio de Sciencoj, membro de la Franca Kolegio, de la Franca Akademio kaj aŭtoro de Scienco kaj libera penso (1907)²⁵. Fine, ni povas memori la nomojn de Marcel Sembat (advokato, revoluciema socialisma aktivulo, deputito de Sejno kaj gvida membro de la Granda Oriento de Francio²⁶) ; Gabriel Séailles (1855-1922, profesoro pri filozofio en la Universitato de Parizo kaj aŭtoro de gravaj tekstoj pri libera penso²⁷) ; Charles Arnould (Urbestro de Reims); Victor Charbonnel (direktoro de la periodaĵo La Raison); Paul Reclus (membro de la Akademio de Medicino); Delpech (Senatano de Arieĝo); Gustave Hubard (Deputito por Basses-Alpes); Petitjean (senatano de Nièvre).

La belgan komitaton gvidis Léon Furnemont (advokato, deputito, urba konsilisto de Bruselo) ²⁸. Feminismon reprezentis precipe Isabelle Gatti de Gamond, direktoro de la École normale laïque por virinoj kaj la unua framasono en Belgio²⁹. Pluraj deputitoj kaj senatanoj - ofte framasonoj - akompanis lin, kiel Charles Magnette (iama deputito, municipa konsilisto de Lieĝo), Félix Cambier (direktoro de la Journal de Gand), Fernand Cocq, Hector Denis (profesoro ĉe la Libera Universitato de Bruselo kaj socialisma deputito³⁰), Jean Dons (sekretario de la Internacia Ligo de Societoj de Liberpensuloj), Honxheu de Lehaie (profesoro ĉe la Ecole des Mines, senatano), kuracisto Terwagne (deputito, municipa konsilisto de Antverpeno); Georges Lorand (deputito); ktp

La hispanan komitaton gvidis Nicolás Salmerón, kiu prezidis la Unuan Hispanan Respublikon (1873). Fariĝinte deputito ĉe la Cortes kaj profesoro pri historio ĉe la Universitato de Madrido, li diskonigis la filozofion de Karl Christian Friedrich Krause. Malantaŭ li kuris Alejandro Lerroux (estro de la Radikala Partio kaj Framasonisto³¹) ; Fernando Lozano (soldato, ĵurnalisto kaj redaktoro, kun Ramón Chías, de la Dominicales³²) ; Belén Sárraga de Ferrero (1874-1951, federalisma respublikana, socialisma

²⁵ Por komenci, vidu McCabe, A Biographical Dictionary, 70-71; Gicca, Albumo, 20.

²⁶ Denis Lefebvre, Marcel Sembat, socialisto kaj framasono (pariza: Éditions Bruno Leprince, 1995); Framasonismo antaŭ 1914 (Parizo: Edimaf, 2001); Marcel Sembat: elektitaj tekstoj (Parizo: Edimaf, 2003).

²⁷ Kelkaj el kiuj estis tradukitaj en la hispanan, kiel ekzemple Gabriel Séailles, "Definición del libre pensamiento", en Álbum, 38-39. Unua orientiĝo pri lia biografio en McCabe, A Biographical Dictionary, 724-725.

²⁸ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

²⁹ Por esplori ŝian biografion, vidu unue Kaat Wils, "Science, an Ally of Feminism? Isabelle Gatti el Gamond pri Virinoj kaj Scienco," Revue Belge de Philologie et d'Histoire 77, n-ro. 2 (1999): 416-439.

³⁰ McCabe, A Biografia Vortaro, 206-207.

³¹ Pri lia biografio, vidu McCabe, A Biographical Dictionary, 440-441; Amparo Guerra Gómez, "Alejandro Lerroux: La masonería como oportunidad," en La masonería en la España del siglo XX, red. José Antonio Ferrer Benimeli (Toledo: Universidad de Castilla-La Mancha, 1996), vol. I, 271-286.

³² Por pli, vidu Fernando Lozano, Batallas del libre-pensamiento (Madrid: [sn], 1885); Gicca, Albumo, 19; McCabe, A Biografia Vortaro, 461; "Fernando Lozano Montes 1844-1935 Demofilo," Filosofia.org, Proyecto Filosofía En Español [citado la 20 de abril de 2014]: havebla ĉe <http://www.filosofia.org/ave/001/a340.htm>

liberecanino, feministo kaj membro de du loĝioj en Malago (Consciencia libre kaj Virtud) 33. Fine, ni notu la ĉeeston de Vicente Blasco Ibañez (1867-1928, respublikana kaj naturista verkisto, kiu multe vojaĝis en Ameriko, precipe en Usono, Argentino kaj Ĉilio³⁴).

La svisa komitato inkludis interalie Charles Fulpius (prezidanto de la ĝeneva komitato); Henri Soguel; Samuel Gander (prezidanto de la tribunalo de Vaugondry); Jean Dupertuis (Lerneja inspektisto en Cully); U. Gaillard (redaktoro de La Lutte à Lausanne); Fusoni (urbestro de Lugano kaj deputito); Bossi (redaktisto de la Gazetta Ticinese) 35.

El Anglio elstaris la ĉeesto de Charles Bradlaugh (1833-1891), la angla parlamentano de laborista origino, framasono en Anglio kaj Francio, kiu estis forpelita el la parlamento pro sia batalema ateismo³⁶. The Earl Russel (Membro de la Lordĉambro kaj London City Councillor). Feminismo estis reprezentita fare de Lady Florence Caroline Dixie, eminenta vojaĝanto kiu, post esplorado de Argentina Patagonio, kovris la Buran Militon en Sudafriko; verkistino, ŝi ankaŭ prezidis la Britan Sinjorinan Futbalan Klubon ekde 1895 kaj estis membro de la Nacia Unio de Virinaj Balotrajtaj Societoj³⁷. William Headford (Londona publicisto kaj sekretario de la Internacia Federacio de Libera Penso por Anglio,

---

³³ Pri lia biografio, vidu unue McCabe, A Biographical Dictionary of Modern Rationalists, 709; Pri Belén Sárraga, vidu la bonegan sintezon de Sylvia Hottinger Craig, "Un contexto para una masona, librepensadora, feminista y republicana: Belén de Sárraga (1872-1950)," REHMLAC, 5, no. 1 (2013): 141-66; havebla ĉe <http://rehmlac.com/recursos/vols/v5/n1/rehmlac.vol5.n1-shottinger.pdf>; Rafael Luis Gumucio Rivas, "Belén de Sárraga, librepensadora, anarquista y feminista", Polis, Revista de la Universidad Bolivariana, Santiago de Chile: Universidad de los Lagos, 3, nr. 9 (2004): 1-19; havebla ĉe <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=30500902>; María Dolores Ramos Palomo, "Belén de Sárraga: una obrera del laicismo, feminismo y del panamericanismo en el mundo ibérico," Baetica: Estudios de Artes, Historia y Geografía, Universidad de Málaga (Hispanio), nr. 28 (2006): 689-708, havebla ĉe dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2242553.pdf; Luis Vitale kaj Julia Antivilio, Belén de Sárraga, antaŭulo de la hispanamerika feminismo (Santiago de Ĉilio: Eldonejo Cesoc, 2010); Florián Yubero, "Defensora de la mujer, la feminista Belén de Sárraga," La Naveca, Aportaciones para la reflexión antropológica, filosófica y literaria, 3 de aŭgusto de 2010, havebla ĉe <http://lanaveva.wordpress.com/2010/08/03/defensora-de-la-mujer-la-feminista-belen-de-sarraga/>; Dévrig Mollès, "Transferencias y luchas culturales transatlánticas: feminismo, librepensamiento y redes masónicas entre Europa y América Latina (1860-1910)," REHMLAC, 4, nr. 2 (2012): 90-112, havebla ĉe <http://rehmlac.com/recursos/utiles/adjunto.php?file=rehmlac.vol4.n2-dmolles.pdf&vol=4&num=2>.

---

³⁴ Vidu la verkojn de lia biografio, José L. León Roca, Vicente Blasco Ibañez, 1898-1998, Centenario de La Barraca (Valencio: Generalitat Valenciana, 1998).

³⁵ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

³⁶ Vidu precipe: McCabe, A Biographical Dictionary, 102-103; Walter L. Arnstein, The Bradlaugh Case: Atheism, Sex and Politics Among the Late Victorians (Londono: Oxford University Press, 1965); Bryan Niblett, Dare to Stand Alone: La Rakonto de Charles Bradlaugh (Oksfordo: Kramedart Press, 2011); Andrew Prescott, "'The Cause of Humanity': Charles Bradlaugh and Freemasonry," Ars Quatuor Coronatorum: Transakcioj de Quatuor Coronati Lodge 116 (2003): 15-64.

³⁷ McCabe, A Biografia Vortaro, 218; Marion Tinning, Women Into the Unknown: Fontbook on Women Explorers and Travelers (Konektikuto: Greenwood Press, 1989) (avizo pri "Lady Florence Dixie, 1855-1905").

Nordameriko kaj la anglosaksaj landoj³⁸), John F. Green (sekretario de la Ligo por Internacia Paco), Henry Maudsley (1835-1918, emerita profesoro de la Universitato de Londono, unu el la pioniroj de psikiatrio en Anglio) kompletigis la delegacio³⁹.

Inter la germanoj⁴⁰, ni distingis precipe Ernst Haeckel (1834-1919), naturisto kaj biologo en katedro ĉe la Universitato de Jena ekde 1865; en sia *History of Natural Creation*, li popularigis la teoriojn de Charles Darwin; li estis ankaŭ unu el la fondintoj de monismo, ne-dualisma filozofio (tiel fremda al kristanismo, judismo aŭ islamo) kiu volis esti la "ligo inter religio kaj scienco" ⁴¹. La germanan komitaton kunprezigis Carl Scholl (publicisto en Munkeno), Otto Friederich (Berlino) kaj Ida Altman, virino, marksisto, feministo kaj sekretario de la Berlina Societo de Libera Penso⁴².

La usonaj organizantoj Kio estis la

usona reprezentantaro ĉe la Roma Kongreso? Ĉu la latinamerika ĉeesto estis pli signifa ol en 1902, dum la Ĝeneva Kongreso? Ĝenerale, jes. Tamen, en la plej multaj kazoj, ĝi ŝajnas esti restinta limigita.

Laŭ la *Dominicales del librepensamiento*, Usono estis reprezentita precipe fare de kelkaj liberalaj intelektaj cirkloj, ŝajne malkonektitaj de framasonaj retoj; mencioblas ĉi tie la Usona Sekulara Unio kaj la periodaĵo *The Open Court* (Ĉikago); La Liberala Arto-Socio, La Broklina Filozofia Asocio, La Manhatana Liberala Klubo kaj de la periodaĵo *The Truth Seeker* (New York). Ni venas el Jeannette en Pensilvanio⁴³. ankaŭ franclingva Ameriko kaj la Nordo de la subkontinento estis , asocio, La Libre Pensée Centra malforte reprezentitaj. Ni notas la Liga Centro-Americana de Libre Pensadores "Juan Montalvo" (San-Salvadoro); ni distingas la individuan membraron de Simón Chaux, generalo de la Kolombia Respubliko; fine, ni povas mencii kelkajn komitatojn el Gvatemalo kaj Venezuelo. Andaj Amerikoj estis malegale reprezentitaj depende ⁴⁴. LA de la lando. Ene de la komitato

³⁸ Gicca, Albumo, 6; McCabe, Biografia Vortaro, 333.

³⁹ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

⁴⁰ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

⁴¹ Laŭ la titolo de lia grava verko Ernst Heinrich Haeckel, *El monismo, lazo entre la religión y la ciencia* (Profesión de fe de un naturalista), trad. Enrique Díaz (Barcelono - Bonaero - Meksiko: F. Granado kaj Cia, 1910). Sinteza deklaro en Haeckel, "Monismo: Unu Forto en la Mondo", en *Procedoj de la Kongreso de Romo* (la 20-an de septembro 1904), 93-101. Por pli, vidu McCabe, *A Biographical Dictionary*, 318-320; Gicca, Albumo, 13; Santiago Valentí Camp, *Ideólogos, teorizantes y videntes* (Barcelono: Minerva, 1922), 53-57; FWP Dougherty, "La sciencaj kaj metafizikaj fundamentoj de Haeckeliana monismo", *Revue de Synthèse* 3, nr. 95-96 (1979): 311-336; Robert J. Richards, "Myth 19: That Darwin and Haeckel Were Complicit in Nazi Biology", en *Galileo Goes to Jail and Other Myths about Science and Religion*, Ronald L. Numbers red. (Kembriĝo: Harvard University Press, 2009).

⁴² Por iri plu, vidu Gicca, Albumo, 21; Wolfgang Heyn, "Ida Altmann-Bronn (1862-1935)" *Freireligiöse Gemeinde* (2014); "Ida Altmann", *HPD, Humanistischer Pressedienst* (2014); "Ida Altmann," *Vikipedio, Die free Enzyklopädie* (2014).

⁴³ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

⁴⁴ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

internacia organizaĵo, Peruo estis ĝia ĉefa reprezentanto, precipe kun Christian Dam, "ĉefa grandmajstro de masonismo, direktoro de El Libre Pensamiento, prezidanto de la Liga de Libre Pensadores de Perú"⁴⁵; kun li venis intelektuloj kiel Manuel González Prada, grava anarkiisma verkisto kaj nacia indiĝenisto. Ni povas mencii postajn aliĝojn el Ekvadoro, "la patrujo de Eloy Alfaro"⁴⁷. Por Bolivio, la konsultita dokumentaro mencias nur unu periodaĵon, El Radical, el La-Pazo. Por Paragvajo, ni menciis Ramona Ferreira, direktoron de taggazeto (La Voz del Siglo). Ni citu doktoron A. de Perini, prezidanton de liberala rondo (Luis Buchner). Por Urugvajo, ni notu D-ro Ramón P. Díaz, prezidanton de la Asociación de Propaganda Liberal de Montevideo. Por Ĉilio, ni retenis Manuel Calderón, prezidanton de la Círculo de Propaganda anticlerical de Santiago, kaj la Liga de Librepensadores de Chile⁴⁸. Resume, en Usono, en la Amerikoj de la Centro, en la Nordo de Sudameriko, en la Anda Ameriko, en Urugvajo kaj en Paragvajo la mobilizado estis relative malforta. Tiuj centroj de mobilizado ŝajnis esti limigitaj al kelkaj intelektaj rondoj kiuj, en Usono, ŝajne konservis nenian ligan kun la framasonaj loĝioj.

Du naciaj kazoj tamen proponas kontraston: Brazilo kaj Argentino, la du ĉefaj framasonaj potencoj en Sudameriko tiutempe⁴⁹. Kio estis, en 1904, la rolo de Brazilo, tiu ĉi regiona potenco izolita de la hispanlingva mondo? Argentino – rivalo de Brazilo, de kiu ĝi estis tamen la natura ĉarniro kun la cetera Latin-Ameriko – ĉu ĝi ludis, ene de la usona partituro de la Kongreso de Romo, la rolon de direktisto? Kio estis, en ambaŭ kazoj, la rolo de la framasonaj retoj? Ĉu ni povas distingi la ombron de regiona akso?

---

⁴⁵ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2.

⁴⁶ Por pli, vidu José Carlos Mariátegui, Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana, (México DF: ERA, 1988), 227-238; Manuel González Prada, "Bibliografía sobre González Prada", Inti, Revista de Literatura Hispánica 28 (1988): 209-221; Antonio Sacoto, "González Prada y el indigenismo peruano", en Del ensayo hispanoamericano del siglo XIX (Kito: Casa de la Cultura Ecuatoriana, 1988); Thomas Ward, La anarquía inmanentista de Manuel González Prada (Lima: Universidad Ricardo Palma/Editorial Horizonte, 2001); Eduardo Muratta Bunsen, "El pensamiento filosófico de Manuel González Prada", en Filosofía y sociedad en el Perú (Lima: Red. Augusto Castro-PUCP-IEP-Universidad del Pacífico, 2003), 129-143.

⁴⁷ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2. Tiuj simbolaj aliĝoj venis de la Sociedad Radical de Chimborazo kaj la periodaĵo La Alborada, de Riobamba).

⁴⁸ "La Liga de Librepensadores de Chile", Las Dominicales n°186 (Madrid, la 16-an de septembro 1904), 1.

⁴⁹ Por konvinkiĝi pri tio, vidu Mollès, "La framason-mondsistemo antaŭ la unua mondmilito: arkeologia analizo", REHMLAC 6, nr. 2 (decembro 2014-aprilo 2015): 14-32 [citado el 3 de marzo de 2015]: havebla ĉe <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/REHMLAC/article/view/18196>; Mollès, "La Atlantika Triangulo: Apero kaj Vastiĝo de la Internacia Framasona Sfero. A Statistical Analysis (1717-1914)," Nuevo Mundo Mundos Nuevos. New Worlds New Worlds - Novo Mundo Mundos Novos - New World New Worlds 14 (2014 [citado el 3 de marzo de 2015]): havebla ĉe <http://nuevomundo.revues.org/67498>

Laŭ la *Dominicales del Libre Pensamiento*, San-Paŭlo estis la epicentro de la brazila mobilizado. Ĉu ni vidu en tio sekvon de eŭropa enmigrado kaj de la politikaj kulturoj, kiuj tie disvolviĝis post la oficiala forigo de sklaveco (1888)? La sindikatisto kaj framasono Everardo Dias – redaktoro de la revuo *O Livre Pensador* – ŝajnas esti la ĉefa loka referenculo de internacia libera penso⁵⁰. Oni povas mencii ankaŭ Antiklerikan Ligon de Paranao, sidejon de malgranda Granda Loĝio inspirita de la Granda Oriento de Francio. Ni rimarkas, ke el tiuj rondoj iom poste aperis la anarkifeminisma intelektulo Maria Lacerda de Moura, “ano de la Teozofia Framasonismo”⁵¹ laŭ la *Livro Maçonaria do Centenario* eldonita en 1922 en Rio-de-Janeiro, la jaro en kiu la 14-a de julio Loĝio – Franca Loĝio de San-Paŭlo – akceptis ŝin por konferenco pri virinoj kaj framasonismo, kies presita teksto estas konservata de la arkivoj Edgard Leuenroth (Universidade Estadual de Campinas)⁵². Dum la 1920-aj jaroj, Maria Lacerda de Moura distingiĝis en radikala feminisma propagando en la regiono de San-Paŭlo. Entute, do, la brazila mobilizado por la Roma Kongreso ŝajnas esti firme ankrita maldekstre; Framasonaj alligitecoj estis evidentaj sed difuzaj. Ĉu ĝi estis la pinto de pli granda glacimonto?

Ĉu Argentino ludis, ene de la usona partituro de la Kongreso de Romo, la rolon de direktisto? Laŭ la fontoj, jes. Ĉi tiuj argentinanoj estis ofte kuracistoj, deputitoj aŭ senatanoj. Ĉiuj estis implikitaj en strategiaj kulturaj bataloj, kiel ekzemple la leĝigo de eksgeedziĝo kaj la modernigo de publika juro daŭre dominita fare de la hispan-katolika heredaĵo. Ili tre ofte estis framasonoj; la plej granda parto de ili ankaŭ integris la direkton de la ĉefa obeemo de la lando (Cangallo 1242). Ni menciu inter ili Doktoron Juan Balestra: iama Ministro de Publika Instruado, iama Grandmajstro de Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina, li estis deputito en 1904. Ĉe li ni trovis, ekzemple, doktoron Franciskon

---

⁵⁰ En la brazila komitato estis menciitaj ankaŭ la revuo *Lanterna* kaj la Liga Anticlerical de São Paulo. Everardo Dias estis precipe la redaktisto de Everardo Dias, Octavio Bastos, kaj Optato Carajurú, red., *Livro Maçonaria do Centenário* (Rio-de-Janeiro: s/red., 1922). Por pli, vidu Marcelo Ridenti, “Everardo Dias e os origens da Brasilidade revolucionária”, en *Brasilidade revolucionária, Um século de cultura e política* (San-Paŭlo: UNESP, 2010); Patricia Sposito Mechi, “O historiador e militante Everardo Dias: dilemos do pasado do movimento operario brasileiro”, *Revista Cadernos das Ciências Sociais da UFRPE* (2012); Michel Goulart da Silva, “Uma análise da historiografia acerca da voyageória de Everardo Dias,” *REHMLAC* 6, no. 2 (decembro 2014-aprilo 2015): 119-130 [citado el 3 de marzo de 2015]: havebla ĉe <http://revistas.ufrpe.br/index.php/REHMLAC/article/viewFile/18201/18428>

⁵¹ Ĝi estis branĉo de la franca branĉo de la Internacia Miksita Ordo de Homaj Rajtoj. Citaĵo el Dias, Bastos, kaj Carajurú, *Livro Maçonaria*, 185. Pri ĉi tiu demando, vidu Mollès, “Feminismo, librepensamiento y redes masónicas”.

⁵² Maria Lacerda de Moura, *A mulher e a maçonaria*, Conferencia realizada em sessão magna branca da Aug. & Resp. Loj. do Capítulo Fr. do “14-a de julio”, pela eksma. Sra. Maria Lacerda de Moura kaj mandada a publicar pela Aug. & Resp. Loj. em homenagem a illustre oradora (San-Paŭlo: Franca Chapter Lodge la 14-an de julio / Typ. do Globo, 1922).

⁵³ Pri Maria Lacerda de Moura, vidu Verônica C. Ferreira, “Entre emancipadas e quimeras: imagens do feminismo no Brasil,” *Cadernos del Arquivo Edgard Leuenroth* 3 (1996): 165-169.

A. Barroetaveña (deputito, masonisto), kuracisto Emilio Gouchón (deputito, konstruanto), verkisto Leopoldo Lugones (deputito, konstruanto), Joaquin Castellanos (deputito, konstruanto), kuracisto Ponciano Vivanco (deputito); kuracisto Belisário Roldán (deputito); kuracisto Federico Pinedo (deputito kaj eksministro); Doktoro Pablo Barrenechea (grandmajstro en 1904) kaj Francisco Gicca (direktoro de la eldonejo El Progreso, masonisto)⁵⁴.

Kelkajn monatojn antaŭ la kongreso, la argentina framasonismo (almenaŭ unu el la multaj framasonaj organizaĵoj de la tempo) profitis la turisman vojaĝon de unu el ĝiaj membroj por akuzi lin je konfidenca "misio". Alejandro Sorondo, sekretario de la Ĉambro de Deputitoj kaj membro de la Obediencia a la Ley-loĝejo, iris al Eŭropo ŝarĝita de leteroj kaj rekomendoj, duplikatoj de kiuj estis konservitaj en Bonaero.

Tiuj leteroj estis destinitaj por la Granda Oriento de Francio, la Supera Konsilio de Francio, la Granda Oriento d'Italia, la Supera Konsilio de Belgio, la svisa Grand Lodge Alpina, la Grand Lodge de Hungario, kelkaj Grand Lodges de Berlino kaj Hamburgo, la Supera Konsilio por Anglio kaj ĝiaj havaĵoj, la Unuiĝinta Grandioza Barako de Anglio, kaj la Supera Konsilio de New York. Ilia enhavo evidente ne permesas al ni scii pli⁵⁵.

Fine, en septembro 1904, laŭ la analizitaj dokumentoj, Argentino estis la nura latin-amerika nacio kiu havis fizikajn reprezentantojn en Romo. Krome, la 16-an de septembro 1904, la Dominicales del Libre Pensamiento ne titolis triumfo pri "Argentina Framasonismo ĉe la Kongreso de Romo"

⁵⁶ ? Ĉu

la oficiala raporto de la Roma Kongreso ne emfazis substrekis la ĉeeston de la Supremo Consejo & Oriente de la República Argentina (Cangallo 1242, Bonaero) masonistoj: Julio Llanos (1858-1932) kaj ĉefe ⁵⁷ ? Ne surprize, la argentinaj reprezentantoj ĉeestantaj en Romo estis sinceraj Manuel Ugarte (1875-1951), ambaŭ argentinanoj, la franco Guillaume Silvy (de la Grand Lodge of France) kaj la hispano Fernando Lozano. Solida ora medalo estis donita al ili tra la servo

diplomatia⁵⁸. Julio Llanos estis ĵurnalisto kaj laboris en la liberala gazetaro

⁵⁴ El "Congreso del librepensamiento de Roma, 20, 21 y 22 septiembre de 1904", 1-2. Por pliprofundigi ĉiujn ĉi tiujn biografiojn, vidu Mollès, "¿Derecha o izquierda? El anticlericalismo argentino frente a la cuestión social (1904-1910)", Travesía, Revista de Historia Económica y Social 14-15 (2014, citita la 24-an de julio 2014): havebla ĉe <http://www.travesia-unt.org.ar/pdf/numero14/09-molles%20devrig%20nota.pdf>.

⁵⁵ Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina, "Carta-circular para Alejandro Sorondo, secretario de la Cámara de Diputados" (Bonaero, 22 de junio de 1904), AGLA 76, f. 343-358; reproduktita en Mollès, "Triangle atlantique", apendico 3, dokumento n°8.

⁵⁶ Internacia Federacio de Libera Penso, "La masonería argentina en el Congreso de Roma", Las Dominicales n°186 (la 16-an de septembro 1904), 1.

⁵⁷ Internacia Federacio de Libera Penso, Aktoj de la Roma Kongreso (20 septembro 1904), Oficiala Raporto, 1° eld.: Gento, Kooperativa Societo "Volskdrukkerij", 1905 (Parizo: Éditions Théolib - Instituto de Studoj kaj Esploro pri Liberpensado, 2004).

⁵⁸ Gicca, Albumo, 96; Agustín Álvarez et al., "Delegados del G. . Oriente en los congresos del librepensamiento, demostración de gratitud," Boletín Oficial del Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina (junio 24, 1905): 942; Pablo Barrenechea, "Mensaje del poder ejecutivo

(La Opinión, Bonaero Heroldo, El Orden, La Patria Argentina, La Prensa, Caras y Caretas, ktp.); Investite en la municipa kaj provinca politiko de Bonaero, specialiĝanta pri agrikulturaj temoj, li publikigis verkojn favorajn al kooperativismo kaj estis delegito de Argentino ĉe la Internacia Komitato de Agrikulturo (Romo). Iniciatita, laŭ la argentina biografo Alcibiades Lappas, ene de la Logia Docente en 1883, li reprezentis Argentinon en Romo en 1904, laŭ la dokumentoj rilataj al tiu ĉi kongreso. Dum la unua mondmilito la tagĵurnalo La Nación sendis lin kiel konstantan korespondanton⁵⁹.

Manuel Ugarte - kiu tiam loĝis en Francio kaj partoprenis, apud Jean Jaurès, en la kongresoj de la Socialisma Internacio - denove reprezentis la Argentinan Framasonismon ĉe la 12-a Kongreso de la Internacia Federacio de la Libera Penso, en Parizo en 1905⁶⁰. Lia figuro estis rimarkinda. Li estis la temo de pluraj studoj kiuj plejparte konservis lian rolon en la latinamerika kontraŭimperiisma socialisma maldekstro; lia framasona agado en Argentino kaj Francio estis plene evakuita. Diplomato kaj verkisto, liaj verkoj estis tradukitaj en la francan, anglan, italan kaj rusan. Li reprezentis la Argentinan Socialistan Partion ĉe diversaj internaciaj kongresoj. Kontraŭimperiisma, li vojaĝis al Meksiko, Kubo kaj - laŭ la urugvaja historiisto Alfonso Fernández Cabrelli korespondis kun Augusto César Sandino, la naciisma gvidanto de Nikaragvo. Sed ni scias, ke li estis aktiva framasonisto en Argentino kaj Francio, ke li ludis rolon en la eŭro-amerikaj internaciaj framasonaj rilatoj kaj ke li ricevis de la Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina medalon de oro por "la genia" maniero en kiu li reprezentis ĝin ĉe la Kongresoj de Libera Penso en Parizo kaj Romo⁶¹? Sen dubo, lia biografio meritas esti reviziita en la lumo de ĉi tiu framasona kaj liberpenso devontigo.

Bilanco

Ĉu Latin-Ameriko estis perceptita kiel vera Eldorado por la internacia ekspansio de libera penso komence de la 20-a jarcento? La framasonaj retoj ĉu ili estis lia okulta platformo? La respondo estas certe jes. Ĉi tiu unua alproksimiĝo

---

inaugurando las sesiones de la Gran Logia, Asamblea del 24 de junio de 1905 e. .v. .," Boletín Oficial del Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina (24 de junio de 1905): 85; Agustín Álvarez, El poder ejecutivo de la orden obsequia a los ilustres Hher. . Fernando Lozano, Guillermo Silvi y Manuel Ugarte, Representantes de la masonería argentina en los Congresos del Libre Pensamiento (1904, Roma - Parizo, 1905), (Bonaero: Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina, 8 de novembro de 1905), AGLA 941: Relations Exteriores 1905-1907.

⁵⁹ Laŭ Alcibiades Lappas, La masonería argentina a través de sus hombres (Bonaero, 1966), 266.

⁶⁰ Manuel Baldomero Ugarte, Al Il. . y Pod. . Ŝia. . Pablo Barrenechea, Gran Maestro de la Masonería Argentina (Parizo, 18-a de julio 1905), AGLA 941: Relaciones exteriores 1905-1907; Manuel Baldomero Ugarte, "Parolas Civitano Manuel Ugarte, delegito de la Argentina Respubliko", en Congrès de Paris. 3-a, 4-a, 5-a, 6-a, 7-a de septembro 1905 ĉe la Palaco de la Trokadero. Raporto (Parizo: Sekretariejo de la Kongreso de Parizo, 1906), 92-93.

⁶¹ Molles, "¿Derecha o izquierda?"

⁶² Álvarez et al., "Delegados del G. . Oriente en los congresos del librepensamiento," 266-267.

montras ĝin klare. Jam en 1883 ekzemple la Internacia Federacio de Libera Penso havis, dank' al sia hispana sekcio, semajnĵurnalon celitan al la ibera mondo. La Federacio intencis profiti de la "Superaj Konsilantaroj kaj multnombraj loĝioj", kiuj malkaŝe plenumis "klare antiklerikan laboron"⁶³. La 11-a Internacia Kongreso en Romo, en 1904, estis turnopunkto. Se la antaŭaj kongresoj ne estus vere povintaj starigi ponton kun Latin-Ameriko, se la adheroj de principoj estus epistolaj kaj fluktuj, limigitaj al kelkaj meksikaj, venezuelaj, kubaj, argentinaj, puertorikaj, dominikaj, urugvajaj, kolombiaj loĝejoj; Peruanoj, la kongreso de 1904 markis strategian turnopunkton.

Organizita en Romo kontraŭ Vatikano, ĝi markis grandan salton antaŭen. Nova kultura generacio asertis siajn poziciojn. La debatoj kaj la rezolucioj adoptitaj reflektis la progreson de tiu nova kultura generacio reprezentita precipe fare de Ferdinand Buisson. Sub la influo de francaj masonistoj, la 11-a Internacia Kongreso de Libera Penso nedissolveble ligis la demandon de libereco de konscienco al tiu de socia justeco kaj demokratio. Liberpensoj estis laika, demokrata kaj socia.

Sur praktika nivelo, la mobilizado estis grava. Verdire, necerteco pendas super la preciza nombro da delegitoj, inter 1000 kaj 4000. Tiu sukceso baziĝis sur la laboro de multaj komitatoj, loĝioj, certaj universitatoj, alternativaj religiaj komunumoj, liberalaj, respublikanoj, socialismaj partioj ktp.

Okcidenta Eŭropo kaj Amerikoj estis en la centro de tiu internacia mobilizado. Ĉe la eŭropa flanko, Francio, Italio, Hispanio, Belgio, Germanio kaj Anglio estis inter la ĉefaj eŭropaj centroj de mobilizado. En la usona flanko, troviĝas centroj de mobilizado ĉe la atlantika marbordo de Usono, en Centra kaj Anda Ameriko, en Peruo kaj precipe en suda Brazilo kaj Argentino.

Kaze de germanaj aŭ anglalingvaj landoj, neniu rilato inter loĝioj kaj libera penso estas indikita de la konsultita dokumentaro. Male, en la latinaj landoj, la loĝioj ŝajnis konsistigi la strategian ariergardon, ĉe la vojkruciĝo de respublika, liberala, feminisma, socialisma aŭ liberecana rondoj. Tiu ĉi unua alproksimiĝo montras do la tutan intereson studi la kulturajn translokigojn faritajn inter Eŭropo kaj Ameriko per tiuj internaciaj retoj.

Fontoj

Álvarez, Agustin. El poder ejecutivo de la orden obsequia a los Ilustres Hher. . Fernando Lozano, Guillermo Silvi kaj Manuel Ugarte, reprezentantoj de la argentina masonismo en la kongresos del librepensamiento (1904, Roma - Parizo, 1905),

---

⁶³ Gicca, Albumo, 274.

- Eksteraj Rilatoj 1905-1907. Bonaero: Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina, novembro 8, 1905 (AGLA 941).
- Barrenechea, Pablo. "La ago liberal a principios del siglo". Liberalis: ideo-ago n°4 (Bonaero, novembro 1949), 55-58.
- Boletín Oficial del Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina 1905.
- Buisson, Ferdinand, kaj Internacia Federacio de Libera Penso. "Deklaracio de principoj prezentita de M. Ferdinand Buisson, kaj votada por unanimidad en la Kongreso de Roma, la 22/09/1904." Las Dominicales, n°190. Madrido: 14-a de oktobro 1904.
- Buisson, Ferdinand, kaj Marcelin Berthelot. Roma Kongreso. 1: Letero de Berthelot al la Kongreso de Romo; 2: Deklaro de principoj prezentita de S-ro Ferdinand Buisson, honora direktoro de la bazinstruado, profesoro de la Universitato de Parizo, deputito por Parizo, prezidanto de la Nacia Asocio de Liberpensuloj de Francio. Parizo: Nacia Asocio de Liberpensuloj de Francio - Librairie de La Raison, 1904. Havebla ĉe <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k56125536.r=.langES> Dias, Everardo, Octavio Bastos, kaj Optato Carajurú, red. Libro maçonaria. Centenario. Rio de Janeiro: s/ed., 1922.
- Internacia Liberpensio-Federacio. Aktoj de la Kongreso de Romo (20-a de septembro 1904), Oficiala Raporto. 1o eld.: Gento, Kooperativa Societo "Volksdrukkerij", 1905. Parizo: Éditions Théolib - Instituto por Studoj kaj Esploroj pri Libera Programaro Penso, 2004.
- Gicca, Francisco red., Álbum biográfico de los librepensadores de la República Argentina, en el primer Centenario de su Independencia. Bonaero: El Progreso, Periódico racionalista / Imprenta Otto Rosoli, 1910.
- Vilhelmo, Jakobo. La Internacio: dokumentoj kaj memoroj. Parizo: Eldonoj Lebovici, 1985.
- Haeckel, Ernst Heinrich. El monismo, lazo inter la religio kaj la scienco (profesión de fe de un naturalista). Tradukis Enrique Diaz. Barcelono - Bonaero - Meksiko: F. Granado kaj Cia, 1910.
- Haeckel, Ernst Heinrich. "Monismo: Unu Forto en la Mondo." En Aktoj de la Kongreso de Romo (20-a de septembro 1904), Oficiala Raporto, 93-101. 1-a eld.: Gento, "Volksdrukkerij" kooperativa societo, 1905. Parizo: Éditions Théolib - Instituto por Studoj kaj Esplorado pri Libera Penso, 2004, 93-101.
- Lacerda de Moura, Maria. A mulher e a maçonaria, conferencia realizada em sessão magna branca da Aug. & Resp. Loj. Cap. Fr. "14-a de julio", pela eksma. Sra. Maria Lacerda de Moura kaj mandada a publicar pela Aug. Loj. em homenagem a illustre oradora. San-Paŭlo: Franca Ĉapitro-Loĝo la 14-an de julio / Typ. do Globo, 1922 (AEL-UNICAMP, ELF/469)

Las Dominicales, Periódico librepensador, Órgano de la Federación Internacional de Librepensadores en España, Portugal y América iberica. Madrido: 1883-1909.

Havebla ĉe <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/>

Lozano, Fernando. Batalo de la Libera Penso. Madrido: [sn], 1885.

McCabe, Jozefo. Biografia Vortaro de Modernaj Raciistoj. Londono: Watts & Co., 1920.

Supremo Consejo & Gran Oriente de la República Argentina. "Carta-circular para Alejandro Sorondo, sekretario de la Cámara de Diputados". Bonaero, la 22-an de junio 1904. AGLA 76, f. 343-358.

Ugarte, Manuel Baldomero. "Al Il. . y Pod. . Ŝia. . Pablo Barrenechea, Gran Maestre de la Masonería Argentino." Mapo. Parizo, 1º de julio de 1905. AGLA 941: Relaciones exteriores 1905-1907.

Ugarte, Manuel Baldomero. "Parolas civitano Manuel Ugarte, delegito de la Argentina Respubliko." En la Kongreso de Parizo. 3-a, 4-a, 5-a, 6-a, 7-a de septembro 1905 ĉe la Palaco de la Trokadero. Raporto, 92-93. Parizo: Sekretariejo de la Kongreso de Parizo, 1906, 92-93.

Bibliografio

Arnstein, Walter L. The Bradlaugh Case: Ateismo, Sex kaj Politics Among the Late Victorians. Londono: Oxford University Press, 1965.

Arnstein, Walter L. The Bradlaugh Case: studo en malfruviktoria opinio kaj politiko. Universitato de Missouri Gazetaro, 1983.

Boetsch, Gilles kaj Jean-Noel Ferrié. "Giuseppe Sergi kaj la mediteranea raso". Rivista di Antropologia 72 (1994).

Dougherty, FWP "La Sciencaj kaj Metafizikaj Fundamentoj de Haeckeliana Monismo". Recenzo de Sintezo 3, nr. 95-96 (1979): 311-336.

"Fernando Lozano Montes 1844-1935 Demofilo". Filosofia.org, Proyecto Filosofía En Español. Havebla ĉe <http://www.filosofia.org/ave/001/a340.htm> Ferreira, Verônica C. "Entre emancipadas e quimeras: imagens do feminismo no Brasil". Cadernos del Arquivo Edgard Leuenroth 3 (1996): 165-169.

Gillette, Aaron. Rasaj teorioj en faŝisma Italio. Londono: Routledge, 2001.

González Prada, Manuel. "Bibliografia pri González Prada". Inti, Revista de Literatura Hispanica 28 (1988): 209-221.

Goulart da Silva, Michel. "Uma analizado da historiografia acerca da voyageória de Everardo Dias". REHMLAC 6, ne. 2 (decembro 2014-aprilo 2015): 119-130. Havebla ĉe <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/REHMLAC/article/viewFile/18201/18428>

- Guerra Gomez, Amparo. "Alejandro Lerroux: la masonería como oportunidad". En La Masonería en la España del siglo XX. Redaktis José Antonio Ferrer Benimeli. Toledo: Universidad de Castilla-La Mancha, 1996. Volumen I, 271-286.
- Gumucio Rivas, Rafael Luis. "Belén de Sárraga, liberpensulo, anarkiisto kaj feministo." Polis, Revista de la Universidad Bolivariana, Santiago de Ĉilio: Universidad de los Lagos, 3, (2004): <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=30500902> 1-19. Disponebla en
- Heyn, Wolfgang. "Ida Altmann-Bronn (1862-1935)." Freireligiöse Gemeinde, Freigeistige Gemeinschaft, Berlin kaj. V. gregr. 1845 (2014): havebla ĉe <http://www.freigeistig-berlin.de/index.php/berlingemeinde/geschichte/84-forschung/biografie/83-ida-altmann-bronn-18621935?showall=1&limitstart=Hottinger> Craig, Silvja. "Un kunteksto por una masona, librepensadora, feminista kaj respublikana: Belén de Sárraga (1872-1950)". REHMLAC 5, ne. 1 (majo-novembro 2013): Havebla <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/REHMLAC/article/view/10358> "Ida Altmann." HPD, Humanistischer Pressedienst (2014): havebla en <http://hpd.de/node/2275>
- Lappas, Alcibiades. La argentina masonaĵo transiris super viroj. 2-a eld. Bonaero, 1966.
- Lefebvre, Denizo. Marcel Sembat, socialisto kaj framasono. Parizo: Eldonoj Bruno Leprince, 1995.
- Lefebvre, Denizo. Marcel Sembat: Framasonismo antaŭ 1914. Parizo: Edimaf, 2001.
- Lefebvre, Denizo. Marcel Sembat: elektitaj tekstoj. Parizo: Edimaf, 2003.
- Lefebvre, Denizo. "Marcel Sembat: Framasonismo kaj Socialismo ĉe la Jarcento." L'Idée Libre, Revue de la Libre Pensée fondita en 1911, n°278 (2007): 36-40.
- León Roca, José L. Vicente Blasco Ibáñez, 1898-1998, Centenario de La Barraca. Valencio: Generalitat Valenciana, 1998.
- Mariategui, José Carlos. Siete eseos de interpretación de la realidad peruana, Serie populara. Meksiko DF: ERA, 1988.
- Molles, Devrig. "Atlantika Triangulo kaj Latina Triangulo: Latin-Ameriko kaj la Framasona Monda Sistema (1717-1921) (Elementoj por Historio de Internaciaj Publikaj Opinioj)". Doktora disertaĵo en nuntempa historio, Universitato de Strasburgo, 2012.
- Molles, Devrig. "Transferencias y luchas culturales transatlánticas: feminismo, librepensamiento y redes masónicas inter Europa y América Latina (1860-1910)". REHMLAC 4, ne. 2 (decembro 2012-aprilo 2013): 90-112. Havebla ĉe <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/REHMLAC/article/view/12186>

- Molles, Devrig. "Derecha o left? El anticlericalism argentino frente a la cuestión social (1904-1910)". *Travesía, Revista de Historia Economica y Social* 14-15 (2014): 249-276. Havebla ĉe <http://www.travesia-unt.org.ar/pdf/numero14/09-molles%20devrig%20nota.pdf>
- Mollès, Dévrig. "La Atlantika Triangulo: Aperoj kaj Vastigo de la Internacia Framasona Sfero. A statistika analizo (1717-1914)". *Novaj Mondo. New Worlds New Worlds - Novo Mundo Mundos Novos - New World New Worlds* 14 (2014). Havebla ĉe <http://nuevomundo.revues.org/67498> Molles, Devrig. "La Framasona Mondsystemo Sojle de 1-a Mondmilito: Arkeologia Analizo". *REHMLAC* 6, ne. 2 (decembro 2014-aprilo 2015): Havebla <http://revistas.ucr.ac.cr/index.php/REHMLAC/article/view/18196> Muratta Bunsen, Eduardo. "La Filozofia Penso de Don Manuel González Prada". 14-32. on

---

En Filosofía y sociedad en el Perú. Lima: Red. Augusto Castro-PUCP-IEP Universidad del Pacífico, 2003.

- Niblett, Bryan. *Kuraĝu Stari Sole: La Rakonto de Charles Bradlaugh*. Oksfordo: Kramedart Gazetaro, 2011.
- Prescott, Andreo, "La Kialo de Homaro': Charles Bradlaugh kaj Framasonismo". *Ars Quatuor Coronatorum: Transakcioj de Quatuor Coronati Lodge* 116 (2003): 15-64.
- Ramos Palomo, Maria Dolores kaj Maria T. Vera. "El congreso universal de librepensadores de Ginebra (1902): Una aportación a la historia del pensamiento igualitario". *Baética: Estudios de Arte, Geografía e Historia* 20 (1998): 469-481. Havebla ĉe <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=95441>
- Ramos Palomo, Maria Dolores. "Belén de Sárraga: una obrera del laicismo, feminismo y del panamericanismo en el mundo ibérico". *Baetica: Studies of Arts, Historia y Geografía* 28 (2006): Havebla dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/2242553.pdf en

---

Richards, Robert J. "Myth 19: That Darwin and Haeckel Were Complicit in Nazi Biology". *En Galileo iras al malliberejo kaj aliaj mitoj pri Scienco kaj Religio*. Redaktis Ronald L. Numbers. Kembriĝo: Harvard University Press, 2009.

Ridenti, Marcelo. "Everardo Dias e os origens da Brasilidade revolucionaria". In *Brasilidade revolucionária, Un siglo de cultura e política*. San-Paŭlo: UNESP, 2010.

Sacoto, Antonio. "González Prada y el indigenismo peruano". En *Del ensayo hispanoamericano del siglo XIX*. Kito: Casa de la Cultura Ecuatoriana, 1988.

Sposito Mechi, Patricia. "O historiador e militante Everardo Dias: dilemos do pasado do movimento operario brasileiro". *Revista cadernos das ciências sociais* (2012): 64-

Havebla 80.

en

<http://www.journals.ufrpe.br/index.php/cadernosdecienciassociais/article/download/236/207>

- Tinling, Marion. Women Into the Unknown: Fontlibro pri Virinoj Esploristoj kaj Vojaĝantoj. Konekto: Greenwood Press, 1989.
- Tyssens, Jeffrey. "Transnaciaj Sekularoj: Belgio kiel Internacia Forumo por Liberpensuloj kaj Framasonoj en la Bela Epoko". Belgian Journal of Philology and History - Belgisch Tijdschrift Voor Filologie 4 (2012): 1353-1372.
- Valenti Camp, Santiago. Ideologoj, teorizantoj kaj vidantoj. Barcelono: Minerva, 1922.
Havebla ĉe <http://www.filosofia.org/aut/svc/index.htm> Vitale, _____
- Luis kaj Julia Antivilio. Belén de Sárraga, antaŭulo de hispan-amerika feminismo. Santiago de Ĉilio: Editorial Cesoc, 2010.
- Ward, Tomaso. La inmanentista anarkio de Manuel González Prada. Lima: Universitato Ricardo Palma/Eldonejo Horizonte, 2001.
- Wils, Kaat. "Scienco, Aliancano de Feminismo? Isabelle Gatti el Gamond pri Virinoj kaj Scienco". Belga Revuo pri Filologio kaj Historio 77, nr. 2 (1999): 416-439.
- Yubero, Florian. "Defensora de la mujer, la feminista: Belén de Sárraga". La Naveca, Aportaciones para la reflexión antropológica, filosófica y literaria (2010): havebla ĉe <http://lanaveva.wordpress.com/2010/08/03/defensora-de-la-mujer-la-feminista-belen-de-sarraga/>
-